

ANTON E. DÖRNER

În decursul timpului, austrieii au încercat în mai multe rânduri să pună stăpânire pe Transilvania. Prilejul unei noi recuceriri apare după victoria repurtată în depresurarea Vienei ce a fost urmată de o serie de succese obținute pe teritoriul Ungariei. Desfășurarea rapidă a evenimentelor a determinat reorientarea cercurilor conducătoare din Transilvania. Încă din anul 1683, principele Apafi I l-a desemnat pe Ștefan Vajda pentru a trata cu împăratul Leopold I cu privire la o eventuală revizuire, politică externă a țării¹.

În paralel cu înaintarea trupelor imperiale spre ținutul intracarpatic, se reîncheagă și întărește tabăra filohabsburgică, având ca exponent persoana lui Mihai Teleki, un vechi aderent al Curții vieneze.

Acțiunile diplomatice ale principelui transilvan au fost ușurate de poziția Porții otomane, care, în noile condiții militare a solicitat concursul lui Apafi I pe lângă împărat cu scopul încheierii ostilităților. Propunerile austriece au fost însă total inacceptabile pentru turci². Datorită disponibilităților manifestate de forurile conducătoare ale Transilvaniei, Viena inițiază tratative pentru atragerea acesteia între țările membre ale Ligii Sfinte, pact față de care a arătat un minim interes până la data respectivă³. Cel de-

semnat să reprezinte interesele habsburgilor a fost călugărul iezuit Antidie Dunod. Acesta sosise în Transilvania în februarie 1685⁴, urmând să-și continue misiunea secretă și în Țara Românească pentru a lua legătura cu cercurile antiturcești care deveniseră destul de active. Prelatul era însărcinat cu instrucțiuni precise din partea împăratului Leopold I, ca și cu un proiect de propuneri structurat în 24 de puncte⁵, act ce a stat la baza Diplomei Leopoldine de mai târziu. Scopul final pe care iezuitul îl viza, a fost de a constitui o confederație a celor două state românești sub tutela Vienei. În discursul ținut în cadrul dietei de la Făgăraș, Dunod a lăsat să se înțeleagă că în caz că stările nu vor accepta propunerile sale, ar exista pericolul ocupării Transilvaniei de către Polonia⁶. Alocuțiunea rostită n-a avut însă efectul scontat asupra nobilimii prezente. Diplomatul vienez a încercat să suplinească eșecul său prin atragerea unor personalități influente din anturajul consiliului intim. În primul rând era vizat cancelarul Mihai Teleki, cunoscut susținător al politicii habsburgice, cu care a încheiat o înțelegere secretă la Cîrțișoara (14 aprilie 1685)⁷. În virtutea acestuia el se angajează să sprijine stră-

⁴ Ioan Lupas, *Documente istorice transilvane*, I, Cluj, 1940, p. 441.

⁵ Carolus Szász de Szemeria, *Sylloge tractatum aliorumque actorum publicorum historiam et argumenta B. Diplomatis Leopoldini, resolutionis item quae Alvincziana vocatur, illustrantium*, Cluj, 1833, p. 3—9.

⁶ Kövári László, *Erdély történelme*, V, Pesta, 1863, p. 166.

⁷ J. Kemény, *Notitia historico-diplomatica Archivii et Literalium Capituli Albensis Transilvaniae*, I, Sibiu, 1886, p. 144—147.

¹ Szilágyi Sándor, *Erdélyország története tekintettel művelődésre*, II, Pest, 1866, p. 348—349.

² Trocsány Zsolt, *Habsburg — politika és habsburg — kormányzat Erdélyben*, (în continuare *Habs pol.*) Budapesta, 1988, p. 196.

³ Várkonyi Agnes, *Magyarország visszafoglalása 1683—1699*, Budapesta, 1987, p. 90—91.

daniile Curtjii, să convingă armata transilvăneană să se alăture trupelor imperiale, iar pe principe să adere la Liga Sfântă. Rezultatele obținute de Dunod pot fi socotite ca lipsite de importanță. El și-a putut da seama de starea de spirit generală anti-habsburgică înstăpânită. La revenirea sa în toamna anului 1685, respectivul mesager a adus cu sine un proiect de propuneri mult mai concis⁸, care pregătea într-un fel penetrarea militară austriacă în spațiul intracarpatic. Discursul său destul de categoric ținut în fața dietei a stârnit îngrijorare în rândurile celor prezenți determinând stările să voteze plecarea imediată a unei delegații la Viena pentru a purta discuții cu împăratul⁹. În fruntea reprezentației a fost numit sasul Johann Haller¹⁰. Acesta constituia prima solie oficială a principatului la Curtea Vieneză.

Intențiile serioase pe care le avea suveranul Leopold I cu privire la Transilvania se pot deduce și din acțiunile de forță pe care le întreprinde în toamna anului 1685 în Ungaria și nordul Transilvaniei, în timp ce se purtau tratative cu împăterniciții lui Mihai Apafi. Cu acest prilej a început și ocuparea sistematică a teritoriului carpatic. Sub amenințarea forței, principele s-a văzut obligat să încheie un tratat cu Dunod la 27 noiembrie 1685, prin care se obliga să plătească o sută mii de taleri imperiali, eșalonați pe cinci luni, pentru a preîntâmpina încartiruirile militare preconizate¹¹. Semnăturile de pe act n-au oferit senzația de siguranță cerută conducerii transilvănene, drept pentru care s-a dispus trimiterea lui Francisc Gyulai la generalul Caraffa pentru a încerca oprirea intrării armatei habsburgice în țară¹². Cu tot efortul depus, în luna mai 1686, trupele comandate de Scherffenberg se aflau deja la Cluj¹³. Prezența acestora a grăbit partea transilvăneană să încheie grabnic nego-

cierile purtate pe parcursul mai multor luni la Viena. Tratatul hallerian, 28 iunie 1686)¹⁴. În urma acestora, Transilvania urma să renunțe definitiv la legăturile sale cu Poarta otomană și să recunoască supremația austriacă. În schimb, Leopold I asigura principelui, cât și fiului acestuia, conducerea țării pe mai departe, libertatea religioasă și politica existentă de secole, precum și scutirea de încartiruire. Acest ultim punct era anulat ab initio de paragraful 19 ce prevedea cedarea Clujului și Devei în favoarea garnizoanei militare habsburgice. Apafi întârzia ratificarea înțelegerii, mai ales pentru a nu nemulțumi pe turci prin acceptarea armatei în cele două orașe menționate¹⁵. Reacția generalului Scherffenberg nu s-a lăsat așteptată. Acesta devastează în luna iulie întregul podiș al Transilvaniei, impunând o conducere autoritară ce nu respectă conținutul tratatului încheiat la Viena¹⁶.

Situația generată de operațiunile militare din Ungaria l-a determinat în vara anului 1686 pe contele Scherffenberg să părăsească pozițiile sale pentru a ajuta acțiunile austrieșilor în confruntările dificile de la Buda. După victoriile repurtate de habsburgi a reieșit cu claritate, faptul că, următoarea țintă a politicii lor o va constitui Transilvania. De aici și graba cu care stările reabordează în cadrul dietei din octombrie desfășurată în Alba Iulia, problema păcii și a încartiruirilor, chiar și în forma propusă de generalul imperial¹⁷. Ansamblul politic și militar fiind acum net favorabil habsburgilor, a făcut ca și pretențiile lor să se modifice. Prin eforturi deosebite s-au putut împiedica încartiruirile armatei în iarna lui 1686, dar pretențiile erau atât de mari, încât, încă în prima lună a anului 1687, suma preconizată a fost cheltuită, obligând principele să impună Transilvania la impozite extraordinare¹⁸.

Pericolul intrării sub stăpânirea austriacă a sporit după eșecul de la Viena al delegației Dietei condusă de Francisc

⁸ Szilágyi Sándor, *Diplomatarium Alvinczianum*, (în continuare *Dipl. Alv.*), I, Pesta, 1870, p. 34.

⁹ Carolus Szász, *op. cit.*, p. 10.

¹⁰ Szilágyi Sándor, *Monumenta comitalia regni Transylvaniae*, (în continuare *Monum. comit.*), XVIII, Budapesta, 1895, p. 375–376.

¹¹ *Dipl. Alv.*, I, p. 34–37.

¹² *Dipl. Alv.*, I, p. 44–46.

¹³ *Dipl. Alv.*, I, p. 161–162.

¹⁴ Carolus Szász, *op. cit.*, p. 11–17.

¹⁵ Rolf Kutschera, *Landtag und Gubernium in Siebenbürgen 1686–1869*, Köln, Viena, 1985, p. 2–3.

¹⁶ *Dipl. Alv.*, p. 333–334.

¹⁷ *Monum. comit.*, XVIII, p. 572.

¹⁸ *Monum. comit.*, XIX, p. 99–100.

Gyulai¹⁹ coroborate cu succesele repute de imperiali pe fronturile de luptă. După victoria din august de la Mohács, Carol de Lotharingia pătrunde în țară, solicitând oficialităților, chiar de la început să pregătească câteva orașe pentru asigurarea necesităților armatei²⁰. Printre așezările vizate se afla și Clujul care a fost ocupat deja anterior cu forța²¹. În atari condiții, Apafi a încheiat cu generalul austriac tratatul de la Blaj (27 octombrie 1687)²². Pactul conținea două părți distincte: în prima, se stipulau obligațiile în bani ale Transilvaniei și repartițiile sale lunare, încuviințându-se și accesul lor în 12 orașe importante din punct de vedere strategic. În cele 28 de puncte ale capitolului următor, se reglementau problemele de drept ale țării, statutul principelui, problema națiunilor privilegiate și a bisericilor recepte etc. Prin conținutul actului, ocupația militară își avea un temei concret. În momentul adoptării sale de către Dietă, cei prezenți au fost convinși că înțelegerea avea un caracter temporar, căci, în decembrie, Apafi asigura pe un sol otoman, că va apăra cu toate forțele sale Transilvania împotriva austrieilor²³.

Odată tratatul încheiat Carol de Lotharingia s-a retras, locul său fiind luat de generalul Scherffenberg²⁴, iar după puțin timp de Caraffa²⁵. Curând după sosirea celui din urmă la Sibiu, acesta l-a obligat pe principe să convoace stările pentru adoptarea unei declarații de credință. În cadrul sesiunii din 9 mai, nobilimea a satisfăcut pretențiile generalului, renunțând la protectoratul turcesc și acceptând, în schimb, pe cel al împăratului de la Viena²⁶. Astfel se încheie, sub aspect juridic, epoca suzeranității otomane asupra principatului și începe o nouă stă-

pânare ce va dura un secol și jumătate.

Concomitent cu jurământul de fidelitate din partea suzeranului, s-a cerut un set de revendicări sistematizat în 13 puncte²⁷, prin care să se garanteze, că în viitor Transilvania va fi condusă după legile și datinile sale (juxta leges et usus Transsylvaniae conserventur). O diplomă emisă de către Leopold I a fost solicitată de Nicolae Bethlen în memoriul său „Mürubunda Transsylvania ad pedes augusti imperatoris proiecta” (1688), iar generalul Scherffenberg promisese în acest sens o intervenție pe lângă Curtea veneză²⁸. Împăratul a luat la cunoștință declarația de loialitate a transilvănenilor²⁹, dar în ceea ce privește diploma solicitată a cerut răbdare până la rezolvarea stării conflictuale cu turcii³⁰.

Amânarea clarificării unor probleme cheie, precum statutul juridic al principatului, limitele teritoriale ale țării și structura ei administrativă, chestiunile legate de privilegii, de confesiuni sau de impozite, au cauzat multe neajunsuri. Funcția supremă deținută de Apafi ajunge să fie un paleativ a ceea ce a fost înainte; dieta se ocupa de probleme minore (capturarea păsărilor sălbatice sau folosirea tutunului, de exemplu), fiind mai mult o comisie de rezolvare a alimentării trupelor imperiale. Nimic concret în privința păcii preconizate de Leopold.

Starea politică a Transilvaniei anului 1690 se complică. Turcii încercau să recâștige teritoriile pierdute, susținând un nou pretendent la conducerea ei. Cu ajutoare tătărești și muntene, Emerich Thököly reușește să înfrângă la Zărnești trupele imperiale conduse de generalul Heisler³¹. Succesul a fost de scurtă durată, căci în toamnă, armata habsburgică comandată de generalul Ludwig Baden pătrunde în mod neașteptat în Transilvania și restabilește situația. La toate acestea mai trebuie adăugat faptul că, la 15 aprilie, survine decesul principelui Apafi I, iar în august se stingea din viață prin-

¹⁹ *Monum. comit.*, XIX, p. 106.

²⁰ *Cserei Mihály története*, Pesta, 1852, p. 176.

²¹ *Monum. comit.*, XIX, p. 215.

²² Carolus Szász, *op. cit.*, p. 24—36.

²³ Johann Duldner, *Zur Geschichte des Überganges Siebenbürgens unter die Herrschaft des Hauses Habsburg: die Jahre 1687—1691*, in *Archiv des Vereines für siebenbürgische Landeskunde* (în continuare *Archiv*), XXX, Sibiu, 1902, p. 199.

²⁴ *Monum. comit.*, XIX, p. 227—230.

²⁵ *Monum. comit.*, XIX, p. 323—324.

²⁶ Carolus Szász, *op. cit.*, p. 40—45.

²⁷ Carolus Szász, *op. cit.*, p. 45—49.

²⁸ Kövári László, *op. cit.*, p. 190.

²⁹ Carolus Szász, *op. cit.*, p. 49—53.

³⁰ Carolus Szász, *op. cit.*, p. 52—54.

³¹ Constantin Rezachevici, *Constantin Brâncoveanu-Zărnești, 1690*, București, 1989, p. 183—208.

cipesa, astfel că destinul țării a rămas pe seama unui copil de 13 ani.

Pentru lămurirea problemelor constituționale cauzate de conjunctura ivită, consiliul princial desemnează pe Nicolae Bethlen să plece la împărat cu misiunea urgentării elaborării Diplomei ce trebuia să devină legea fundamentală de organizare a Transilvaniei. În același timp, emisarul încearcă să ceară suveranului confirmarea guvernării țării pentru fiul celui dispărut, împreună cu o regență. Asupra desfășurării evenimentelor din principat, Leopold I, a fost informat anterior³².

Pătrunderea lui Thököly și victoria de la Zărnești, coroborată cu înfrângerea suferită de habsburgi la Belgrad, a ușurat sarcina delegației transilvănene la Viena, care n-a întârziat să profite de rezultate. În numai câteva săptămâni, reușește să obțină redactarea și semnarea actului solicitat de atâta vreme (*Diploma Leopoldinum Prius*)³³. Documentul perpetua vechile reglementări politico-juridice de care se bucura Transilvania până la acea dată și poate fi socotită ca o victorie a diplomației ardelene, cu toate că ea nu rezolva multe dintre probleme. Deputația care a succes în perioada imediat următoare delegației contelui Nicolae Bethlen și-a orientat atenția, în special, asupra unor chestiuni importante precum: emanaarea oficială a Diplomei, conducerea Transilvaniei cu ajutorul unui *status consilium* până la majoratul lui Apafi II, fixarea atribuțiilor consiliului princiar.

Curtea vieneză continuă însă politica sa duplicitară. În timp ce elabora rapid, sub impulsul evenimentelor, un nou statut al Transilvaniei, ea se preocupa intens de găsirea căilor aplicării proiectului propus de Caraffa, care era mult mai drastic decât cel în vigoare³⁴. Generalul austriac a fost considerat un bun cunoscător al problemelor Transilvaniei, drept pentru care primise însărcinarea din partea împăratului de a realiza un plan cu privire la felul cum poate fi menținută țara sub „devotament” (Devotion) imperial. Acesta prezentase până în vara anu-

lui 1690 proiectul său, din analiza căruia rezultă o imagine destul de veridică a situației de fapt din Transilvania. De acest set de propuneri se va ține seama în viitor în redactarea finală a Diplomei Leopoldine.

Dieta reunită în ianuarie 1691 a confirmat textul actului sosit de la Viena³⁵, nu fără a se aduce critici la adresa lui Nicolae Bethlen pentru acceptarea propunerii unui guvernator în structura politică a țării. De aici și lipsa celui menționat în delegația care urma să plece la împărat pentru obținerea variantei solemne. Deputația încerca ultima șansă pentru obținerea confirmării în favoarea tânărului Apafi II, tinzând la o subtilitate diplomatică, prin afirmația potrivit căreia, ori de câte ori austriei au condus Transilvania prin guvernatori (se refereau la vremea lui Ferdinand I și Rudolf II), aceștia au pierdut țara. Se solicită, prin urmare, din partea împăratului confirmarea principelui liber ales pentru a preîntâmpina „toate relele” ce ar putea decurge dintr-o altă decizie³⁶. Demersurile au rămas fără succes. După o așteptare de 8 luni, Leopold I semna versiunea ultimă a Diplomei³⁷.

Diploma Leopoldină și implicațiile sale politico-administrative.

Actul elaborat în decembrie 1691, pune bazele noii guvernări asupra Transilvaniei pentru o perioadă de 150 de ani. El reglementa din punct de vedere juridic locul principatului în cadrul imperiului habsburgic.

În preambul se prezintă stăruințele depuse de contele Nicolae Bethlen pentru acceptarea tratatului halerian cu toate aspectele pe care le ridica acesta: libertatea religioasă, confirmarea privilegiilor vechi a unor națiuni, problema impozitelor, etc. Se arată apoi acțiunile militare întreprinse de Ludwig Baden împotriva lui Thököly, cu promisiunea fermă austriacă de a apăra cu toată energia și forța Transilvania în fața celor care s-ar încumeta să o mai pustiască.

³² *Monum. comit.*, XX, p. 381—382.

³³ Carolus Szász, *op. cit.*, p. 381—382.

³⁴ *Archiv*, I, 1853, p. 162—188.

³⁵ *Monum. comit.*, XX, p. 436—437.

³⁶ *Monum. comit.*, XX, p. 450—452.

³⁷ Carolus Szász, *op. cit.*, p. 118—129.

Tot în cadrul introductiv se preciza că principele ales, Mihai Apafi II, copil fiind, nu poate primi confirmarea din partea împăratului, întrucât legile imperiului stipulau vârsta majoratului la 20 de ani. Se sugera ca până la acea etate acesta să fie educat în spiritul unui viitor succesor (*in spem successionis*).

Prin articolul I, se asigura status-quo-ul în cazul celor patru religii *recepte*, dar cu un plus în favoarea catolicilor, căroră li se admite să-și ridice biserici în Cluj, Alba Iulia sau în alte locuri, chiar dacă comunitatea respectivă avea un număr restrâns de suflete (*ubique locorum* în pauci et peregrini sint privatim).

În punctele următoare se confirmau toate privilegiile, donațiile, titlurile, etc. făcute de principi cu începere din veacul XVI. La fel au fost întărite vechile legi ale țării, *Approbatele* și *Compilatele*, precum și Tripartitul lui Verböczi, alături de dreptul municipal al națiunii săsești. Catolicii obțin un avantaj, prin preluarea de către împărat a cazurilor în care au fost implicați și au rămas nerezolvate de dietă.

Prin articolele IV, V și VI se garantau funcționarea structurilor administrative din vremea principatului (*consiliul princiar*, *consilier*, *dietă*, *justiție*) etc. Toate demnitățile vor putea fi îndeplinite doar de transilvăneni, indiferent de religie. Se impune mențiunea după care împăratul își rezerva dreptul de a propune venetici în posturile vacante.

Paragrafele VII—IX dezbăteau viitoarea formă de conducere în Transilvania. Potrivit acestora, în fruntea statului, vechea funcție a voievodatului (*pristinis temporibus Vajvodam dictum*) se transformă într-un organ numit *Directorat Suprem* (*Supremus Status Director*), în care puteau ajunge reprezentanții nobilimii țării, indiferent de religie. Aceleași prevederi se aplicau și pentru guvernator, general, cancelar și consilieri etc. Se confirmă activitatea dietei, candidații căreia trebuiau să fie confirmați de împărat. Tot aici se solicitau ca cel puțin 3 membri din cadrul guvernului și ai tablei de judecată să fie catolici.

Punctul XI stipula ca *Directoratul General al Statului* (*Supremo Status direc-*

tori) să aibă reședința în Transilvania. Acesta urma să conducă în baza legilor țării, pe care jura să le respecte. Pentru prestația sa primea o retribuție anuală — ca și ceilalți funcționari guvernamentali, de altfel — din fondurile fiscale și tezauriale. În caz că nevoile o impuneau persoana guvernatorului putea fi înlocuită anual de dietă, noua numire trebuind să fie confirmată de suveran.

Obligația bănească a Transilvaniei se stabilea la suma de 50 000 de taleri anual pe timp de pace și 400 000 florini renani în caz de război. Se fac promisiuni ferme, că dările nu vor fi sporite, angajament nerespectat nici măcar în faza sa incipientă.

După alte reglementări privind impozitele, incartiruirile, dijelele și libertățile comerciale, articolul XVII stipula ca în fruntea armatelor transilvănene să fie desemnat un german, care în colaborare cu forurile competente să-și exercite atribuțiile ce îi revin.

Chiar și la o analiză sumară a diplomei, se pot constata lacune sau formulări ambigue, care vor ușura în viitor intervenția habsburgilor în treburile politice ale Transilvaniei.

Administrația habsburgică a Transilvaniei în prima jumătate a secolului al XVIII-lea

În perioada imediat următoare emiterii Diplomei Leopoldine, putem constata existența a doua forme instituționale : una veche, tradițională, moștenită din epoca principatului, peste care se suprapune cea nouă, puțin cunoscută în spațiul transilvănean. Pe baze tradiționale funcționau organismele administrative de nivel mediu și inferior, în timp ce altele de rang superior, erau inovații ale cuceritorilor habsburgi. Printre organele puterii centrale care au avut un rol de seamă în istoria Transilvaniei din prima jumătate a veacului al XVIII-lea figurau : Cancelaria Aulică, Guberniul și Tezauriatul, primele instituite recent de către austrieci. Acestea înlocuiau forurile consacrate ale țării : Consiliul Princial, Dieta sau Cancelaria transilvăneană.

1 Consiliul princiar (*Consilium intimum*)

Una dintre cele mai vechi autorități ale Transilvaniei a fost Consiliul. Acesta își are originea în epoca voievodală. În perioada principatului el a suferit relativ puține modificări. Cu toate că demnitatea era specifică curților regale europene, ea funcționa și în spațiul intracarpatic, fiind foarte asemănătoare cu acestea ca mod de organizare, competență și atribuții.

Prin reorganizarea efectuată de habsburgi la nivelele centrale după 1691, Consiliul, va pierde din importanță, dar va rămâne totuși ³⁸. În ultimul deceniu al secolului, el va suferi modificări structurale, prin contopirea cu Cancelaria transilvăneană ³⁹, cu mențiunea, că nu Sfatul va fi integrat Cancelariei, ci invers. Astfel dintr-un for consultativ acesta devine unul executiv. Asemănător au procedat habsburgii și în alte provincii aflate în stăpânirea lor, procedeul fiind experimentat și în cadrul Ungariei ⁴⁰.

2 Cancelaria Aulică a Transilvaniei

Politica absolutistă habsburgică a încercat ca recentul teritoriu cucerit să aibe aceeași configurație la curte ca și celelalte țări aflate în sfera proprie de dominație. Astfel, se cerea ca după modelul cancelariilor cehe, austriece sau maghiare, să se instituie și una a Transilvaniei, prin care problemele ei să fie supuse apoi atenției împăratului. Înființarea noului organism putea anihila în cea mai mare parte libertatea de decizie a forurilor ce funcționau în țară și care, potrivit Diplomei Leopoldine, își mențineau puterea decizională anterioară.

Consultările dintre suveran și Dietă cu privire la crearea Cancelariei Aulice, au început în anul 1692, imediat după instituirea guvernului. Cercurile conducătoare

vineze sprijineau o inițiativă a nobilimii din Ungaria, potrivit căreia, Cancelaria Maghiară, care funcționa la Viena, ar fi putut prelua problemele transilvănene. Ca răspuns la această propunere, Dieta preconiza, ca pe lângă împărat, să ființeze un referent, căruia să i se adreseze toate actele care vizau raporturile cu suveranul și care, urma să retrimite cancelariei din Transilvania rezoluția imperială pentru elaborarea formei finale. Un procedeu destul de complicat, dar oricum fără implicarea Cancelariei Aulice Maghiare ⁴¹. Alvinczi prezintă conceptul stărilor privind problema în chestiune cu ocazia deputației sale din 1692 ⁴². După mai bine de 6 luni de consultări, împăratul cedează. La 6 mai 1693, contele Strattman informează Guberniul: „sunt de acord cu separarea celor două Cancelarii și cer soluții concrete privind personalul și funcționarea ei” ⁴³. La data redactării actului, Viena avea deja o soluție, așa cum rezultă din instrucțiunile din 29 aprilie 1693 ⁴⁴. Potrivit acestora, cancelarul sau vicecancelarul, împreună cu un anumit personal, trebuia să se afle permanent în capitala Austriei, cu atribuția precisă de a înainta Coroanei toate cazurile care trebuiau rezolvate. Împăratul își rezerva dreptul de numire a slujbașilor în cadrul noului organ, odată cu consultarea prealabilă a Guberniului. Forul ce se contura astfel trebuia să pună guvernul transilvănean sub controlul său. În instrucțiune se mai preciza modul de funcționare a recent conceputei autorități; informările parvenite din Transilvania urmau a fi discutate în cadrul Cancelariei, unde decidea majoritatea, iar rezultatul era trimis suveranului de către referent.

Dietă a luat cunoștință de dispozițiile Coroanei, căutând să le aplice în favoarea ei. Congregația nobiliară din noiembrie 1693 l-a desemnat pe Alvinczi drept vicecancelar, însăndu-se astfel neînțelegeri asupra componenței religioase a consilierilor ⁴⁵. Împăratul refuză propunerea pe motiv că cel propus este reformat, iar în cazul acceptării sale, ar dezechilibra

³⁸ Filiala Arhivelor Statului Cluj, Fondul: Sototeli Princiare.

³⁹ Ember Győzo, *Magyarország közigazgatása 1711—1765*, în *Levéltári közlemények*, 54, 1983/1—2, p. 65.

⁴⁰ *Magyarország története 1686—1790*, I, Budapest, 1989, p. 477.

⁴¹ Carolus Szász, *op. cit.*, p. 291.

⁴² Carolus Szász, *op. cit.*, p. 293—294, 300—302.

⁴³ Carolus Szász, *op. cit.*, p. 376—377.

⁴⁴ Carolus Szász, *op. cit.*, p. 425—433.

⁴⁵ *Monum. comit.*, XXI, p. 154.

proporțiile prestabilite, solicitând un catolic pe postul respectiv. Astfel se ajunge la numirea lui Samuel Kálnoki, făcută în cadrul Dietei din februarie 1694⁴⁶; Cu același prilej, aceștia i s-au stabilit anumite coordonate privind activitatea sa. Potrivit acestora, Kálnoki va purta doar titlul de vicecancelar, trebuind să servească la Viena timp de un an, iar la întoarcere urmând să fie numit judecător provincial. În munca sa va fi ajutat de alte trei persoane: doi referenți și un secretar, posturi care erau vacante încă în vara anului respectiv⁴⁷. În final, schema completă de funcționare va cuprinde doi secretari, dintre care unul va avea atribuția de a înregistra actele sosite la Cancelarie (Registrator), iar celălalt, se va ocupa de taxarea lor (Taxator)⁴⁸. Ultimul trebuia să fie în mod obligatoriu de religie catolică⁴⁹. Cei cinci alcătuiau consiliul Cancelariei Aulice. În această formulă se discutau toate problemele adresate Curții, deciziile luându-se cu majoritate de voturi. Referentul avea întâietate la sufragii. În caz de egalitate, vicecancelarul avea decizia finală. La semnarea actelor, procedeul era inversat; prima semnătură o depunea conducătorul Cancelariei, după care urmau ceilalți membrii ai consiliului⁵⁰.

După îndelungi deliberări, Leopold I confirmă la 4 decembrie 1694 alegerea catolicului Samuel Kálnoki în funcția de vicecancelar⁵¹. Acesta se afla la data de 24 septembrie pentru prima dată în audiență la împărat, iar la 3 octombrie primește investitura⁵². Peste o lună au fost aleși și ceilalți componenți ai Cancelariei: reformatul Andrei Szentkereszti, catolicul Benedict Henter, unitarianul Francisc Pálffy și luteranul Gheorghe Czakó. Primii doi erau referenți, Pálffy registrator, iar Czakó taxator⁵³. Datorită instrucțiunilor

nilor Dietei de la Cluj membrii desemnați ai Cancelariei Aulice au fost subordonați Guberniului, Dietei și Cancelariei transilvănene, înaintea cărora dădeau socoteală pentru activitatea desfășurată⁵⁴. De asemenea, stările își rezervau dreptul de a extinde indicațiile ori de câte ori situația o impune. Recomandările contraveneau însă celor elaborate deja de către Cancelaria Aulică Austriacă. Acestea menționau despre o subordonare față de împărat a Cancelariei Aulice a Transilvaniei⁵⁵. Personalul său era desemnat tot de suveran, în urma unor consultări prealabile cu Guberniul, fără implicarea Dietei. Se schițează și modul de funcționare viitoare. Potrivit acestuia, chestiunile ce se aflau în atenția împăratului, trebuiau analizate în prealabil în Consiliul Aulic, după urgența următoare: cauze de ordin general (economice, administrative, juridice), probleme fiscale, chestiuni locale, pricini ale văduvelor și orfanilor, diverse.

În primii ani de funcționare, cancelarul transilvănean Nicolae Bethlen efectua dese vizite la Viena pentru perioade de timp îndelungate, cu scopul contracarării acestor instrucțiuni, prevalându-se de cea a dispoziție a împăratului, potrivit căreia în cazul prezenței sale în capitala austriacă, prelua automat conducerea Cancelariei Aulice⁵⁶. Concomitent Dieta și Guberniul trimiteau delegații la Curte pentru a zădărnici planurile lui Leopold I. În șirul acestor solii se numără și cea a lui Ladislau Csáki, din 6 iulie 1696, care aducea cu sine noile instrucțiuni pentru Kálnoki și subordonații săi⁵⁷. Acesta a fost chiar de la început atenționat în chip foarte serios, ca să respecte legile țării (ale Transilvaniei) și să nu prejudicieze, cu nimic, interesele Guberniului și ale Cancelariei; să aibe în vedere că cele două Cancelarii din Viena și Transilvania „non duae, sed una eademque, unius ejusdem Domini Regis, unius ejusdemque Patriae Transylvaniae Cancellaria est”, iar prin atitudinea pe care o are în anumite situații, poate duce la o stare tensionată între Guberniu și

⁴⁶ *Monum. comit.*, XXI, p. 201.

⁴⁷ *Monum. comit.*, XXI, p. 216.

⁴⁸ Arhiva Națională Maghiară, Budapesta. Fondul documentar al Cancelariei Aulice a Transilvaniei (secția B). Acta generalia (în continuare A.G.), 25/1695.

⁴⁹ *Ibidem*.

⁵⁰ Trocsányi Zsolt, *Erdélyi kormányhatósági levéltárak* (în continuare *Erd. lev.*), Budapesta, 1973, p. 32.

⁵¹ A.G. 9/1694.

⁵² A.G. 23/1695.

⁵³ *Ibidem*.

⁵⁴ A.G. 25/1695.

⁵⁵ A.G., 12/1695.

⁵⁶ A.G. 23/1695.

⁵⁷ A.G. 37/1696.

Împărat „sed ut Cancellaria sit, Ianua Regis et Cancellarius, Vice-Cancellarius ac reliqua Cancellariae membra fideles illius Ianitores, votum a subditis ad Regem et huius Maiestatis ad illa benignissimarum Resolutionum Referendary”⁵⁸. În act se mai fac referiri la reglementările din august 1694, cu privire la schimbarea anuală a vicedcancelarului, a folosirii sigiliului⁵⁹, precum și a modului în care funcționarii Cancelariei Aulice trebuia să procedeze în cazurile în care părerile lor nu concordau cu cele ale Guberniului⁶⁰. În acest din urmă aspect, se preciza că ei aveau obligația să informeze forul din Transilvania cu privire la opinia diferită și să returneze actul pentru rediscuție, iar dacă nici astfel nu se putea ajunge la o concluzie comună, ambele considerații trebuiau să fie înaintate împăratului⁶¹.

Dietele reunite în primăvara și vara anului 1697, vor încerca în mod sistematic să-l demită pe Kálnoki din funcția deținută propunându-l drept succesor pe reformatul Nagy Pál⁶². Încercările au fost lipsite de succes. Cu aceleași rezultate se soldează și alte solicitări ale stărilor, drept pentru care, întreaga problematică a fost curând reluată într-un nou memoriu expediat împăratului⁶³. În parte, s-au reconturat vechile revendicări, alături de care apăreau însă altele, necuprinse până acum în actele precedente, precum: arhiva și modul ei de funcționare, activitatea legată de sistemul înregistrării actelor și a taxării lor, etc. Nu cunoaștem răspunsul dat de Leopold I, dar din activitatea Cancelariei perioadei următoare petiției, putem deduce că nu au survenit schimbări în stilul ei de funcționare.

În ultimii ani ai veacului al XVII-lea a existat o preocupare mai intensă cu privire la salarizarea membrilor Cancelariei, cât și în legătură cu întocmirea unor balanțe de venituri și cheltuieli. Suma percepută de Cancelaria Aulică în primul an de activitate a fost de 10 000 de florini, din care vicedcancelarul a încasat 2500

florini, iar personalul, fiecare în parte, câte 1500 florini. Doar Gheorghe Czako a fost retribuit dublu, el primind salariul pe un an întreg, în timp ce toți ceilalți împreună numai pe 6 luni⁶⁴. „Banii ar fi trebuit să fie pe o jumătate de an, dar nici pe departe nu ne-a ajuns., noi fiind oameni noi aici, totul a trebuit să cum-părăm pe bani”⁶⁵. Soluțiile la care s-a apelat pentru a putea ieși din impact au fost: fie înduplecarea cancelarului Nicolae Bethlen, oaspete frecvent al lor în anii 1695—1698, fie împrumutul de la Cassa Sării⁶⁶. În plata retribuției apar frecvente întârzieri cum a fost în anul 1696, când, în loc de 16 noiembrie, salariul s-a acordat abia în 8 februarie anul următor⁶⁷. Desigur există și alte exemple. Necesitățile Cancelariei Vieneze însumau anual 17 000 de florini care erau acoperiți de Guberniul transilvănean. Această cifră nu se modifică semnificativ nici după anul 1700.

Tot din cuprinsul statelor de plată putem deduce o stabilitate a Cancelariei Aulice. Aproape toate numele înscrise din primele liste de remunerație pot fi regăsite și peste un deceniu. Între aceștia nu sunt consemnați: Francisc Pálfi, decedat la 6 septembrie 1697 (cu 10 zile înainte de salariul restant de multă vreme); cel dispărut a fost înlocuit la finele anului cu Mihai Simon de religie unitariană la fel ca și Pálfi. Un caz aparte l-a constituit sasul Szakó, care s-a întors în Transilvania în vara lui 1698, părăsind definitiv Viena. Acesta nu demisionează însă, întrucât postul său nu era vacant nici la începutul lui 1699. Abia în a doua jumătate a anului sosea în capitala austriacă înlocuitorul acestuia, Johann Hosman⁶⁸. Un adevărat scandal s-a produs în 1699 prin numirea catolicului Johann Fiath în funcția de referent, prima persoană din anturajul Cancelariei care nu era născut în Transilvania. Prin această încadrare se crea un precedent, care va continua apoi în veacul al XVIII-lea, când vor apărea și alte elemente străine.

⁵⁸ *Ibidem*.

⁵⁹ A.G. 4/1696.

⁶⁰ *Monum. comit.*, XXI, p. 445.

⁶¹ *Monum. comit.*, XXI, p. 445—446.

⁶² A.G. 75/1697.

⁶³ *Ibidem*.

⁶⁴ A.G. 97/1711.

⁶⁵ *Ibidem*.

⁶⁶ *Ibidem*.

⁶⁷ *Ibidem*.

⁶⁸ Arhiva Națională Maghiară. Budapesta. Fondul Cancelariei Aulice a Transilvaniei. B. 9, p. 97.

În primele decenii ale secolului următor evoluția Cancelariei Aulice nu cunoaște schimbări de esență în raport cu cel precedent. Problemele ei au fost în general cele de personal. Astfel, în 1706 se stingea din viață Samuel Kálnoki. După lungi tergiversări împăratul a desemnat în 1710 drept succesor al celui dispărut pe Sigismund Kornis⁶⁹. Numirea a fost doar provizorie, căci în 1713 apărea o altă personalitate în fruntea instituției, Ioan Kászoni⁷⁰. Printre alte prezențe noi menționăm, de asemenea, pe cele ale luteranului Johannes Bausner în funcția de taxator, în locul lui Hosman (1711)⁷¹, acesta fiind, de fapt, o rocadă între doi sași. În sfârșit, prezenta unui secretar unitarian Petru Rákosi⁷², care l-a înlocuit pe Mihai Simon (1712). Ritmul schimbărilor devine mult mai alert în perioada 1713—1740, când apar consemnați următorii : reformatorii Samuel Alvinczi (1713)⁷³ și Paul Pongratz (1727)⁷⁴, unitarianul Francisc Dimien (1713)⁷⁵ — care a mai funcționat în intervalul anilor 1699—1701⁷⁶ —, catolicii Gheorghe Balint (1714)⁷⁷, Ioan Vaszlai (1720)⁷⁸, Iosif Kosma și Andrei Boer (1727)⁷⁹. Din enumerarea făcută se poate deduce că ponderea catolicilor a fost constant crescătoare. Se ivește un alt nobil austriac (Ioan Vaszlai) printre membrii Cancelariei Aulice, impus din nou de autoritatea centrală habsburgică.

Din punct de vedere social, componenții Cancelariei nu făceau parte din rândul nobilimii mari transilvănene sau austriece (vezi Fiath și Vaszlai)⁸⁰. Aceștia erau în marea lor majoritate exponenți ai nobilimii mici și mijlocii care s-au ridicat, datorită posturilor ocupate, în ierarhiile administrative. Însuși vicecancelarul Kálnoki a primit titlul de conte

după ce a ajuns în Cancelaria Aulică transilvăneană. Din păcate, urmărirea altor aspecte rămâne extrem de dificilă din cauza lipsei de interes manifestate de istoriografie față de această problemă⁸¹.

3 Cancelaria Transilvaniei

Cancelaria a fost organismul administrativ și juridic al Transilvaniei. Activitatea ei își are începuturile în epoca voievodală perpetuată apoi în perioada principatului. După tergiversări îndelungate austriei au recunoscut la începutul dominației existența acesteia cu intenția definitivă de a minimaliza rolul ei prin instituirea variantei Aulice. De aici izvorăște sursa unor aprige dispute diplomatice dintre suveran și Dietă, care încerca să ignore, ori să contracareze, instrucțiunile survenite pentru rezolvări. Cancelaria Aulică a Transilvaniei era subordonată formal Cancelariei din Transilvania⁸², iar titlurile pe care le purtau conducătorii ei erau de asemenea diferite : de cancelar (în Transilvania) și de vicecancelar (în Viena)⁸³.

După 1692, odată cu impunerea Guvernului în viața politică a țării, Cancelaria Transilvăneană s-a încadrat în noul sistem, cancelarul devenind un membru marcant al guvernului. El făcea parte din rândurile consilierilor intimi ai principelui și apoi ai guvernatorului. În consecință lua parte la toate deciziile importante care se adoptau în chestiunile politice, juridice și fiscale etc. Toate actele oficiale sosite sau expediate din Transilvania trebuiau să treacă în mod obligatoriu prin instituția Cancelariei. În esență, Cancelaria constituia oficiul Guvernului, iar cancelarul întruchipa pe conducătorul ei.

Modelul funcționării a două cancelarii dintre care rolul dirigitor să-l dețină cel din provincia imperiului a fost un caz unic în analele habsburgice. De aici decurg strădaniile de a modifica această configurație în favoarea Curții vieneze. După încheierea războaielor cu turcii, la

⁶⁹ A.G. 14/1710.

⁷⁰ A.G. 51/1713.

⁷¹ A. G. 73/1711.

⁷² A.G. 40/1712.

⁷³ A.G. 52/1713.

⁷⁴ A. G. 121/1727.

⁷⁵ A. G. 103/1713.

⁷⁶ A. G. 97/1711.

⁷⁷ A. G. 39/1714.

⁷⁸ A.G. 16/1720.

⁷⁹ A. G. 121/1727.

⁸⁰ Trocsányi Zsolt, *Habs. pol.*, p. 241.

⁸¹ Ember Gyözö, *op. cit.*, p. 67.

⁸² *Magyarország története, 1686—1790*, I. p. 480.

⁸³ A. G. 2/1691.

⁸⁴ Ember Gyözö, *op. cit.*, p. 73.

sfârșitul veacului al XVII-lea, atenția lui Leopold I se îndrepta cu mai multă obsesivitate către spațiul transilvănean cu scopul precis de a anihila puterea de decizie a forului acestuia. Soluția a fost oferită de cancelarul însuși, care, la începutul secolului al XVIII-lea, odată cu izbucnirea răscoalei rákócziene simpatizează cu aceștia, motiv pentru care se va dispune arestarea lui. Astfel, funcția rămâne vacantă iar problema succesorului a fost tergiversată sistematic până în epoca Mariei Tereza. Abia atunci, într-o primă fază a reformelor, s-a dispus ca în Transilvania conducătorul Cancelariei să poarte titlul de cancelar provincial (*Cancellarius regius provincialis Transsylvaniae*) și să fie subordonat Cancelariei Aulice (1742)⁸⁴.

4 Guberniul

În veacul al XVII-lea, imperiul habsburgic avea în componența sa mai multe țări și popoare. Pentru a le putea conduce mai eficient, trebuiau găsite forme optime de guvernare. În unele părți, în special în cele vestite s-a adoptat metoda administrației cu ajutorul unui organism denumit *Guberniu*, forță ce reprezenta puterea centrală pe teritoriul respectiv. După alungarea turcilor din estul Europei, austriecii au încercat să aplice aceleași metode și în Transilvania. Aici existau însă de secole autorități reprezentative, precum Consiliul Princiar și Dieta, care încorporau rolul noului organism preconizat de împărat. Activitatea Guberniului nu putea să se desfășoare în mod pozitiv până ce instituțiile transilvănene desemnate și acceptate de stări își efectuau nestingherit atribuțiile. De aici decurge strădania suveranului Leopold I de a înlocui, sau, dacă mersul evenimentelor de la finele sec. al XVII-lea nu îi permitea, să minimalizeze cel puțin, eforturile forurilor amintite.

Bazele noii guvernări pot fi regăsite în punctele 7—11 ale Diplomei Leopoldine⁸⁵. Textul face o trecere treptată la forma finală preconizată. Dacă în punctul 7 se preconizează o conducere exercitată de un Director Suprem (*Supremum Status directore*), articolele următoare de-

semnează noul nume stabilit pe seama acestuia, de guvernator (*Gubernatoris*), cu toate atribuțiile de rigoare.

Împrejurările politice din Transilvania au contribuit la instaurarea instituției Guberniului. Moartea principelui Apafi I (1690) și a principesei (în același an) a făcut ca puterea să rămână pe mâna unui minor care, potrivit legilor austriece, nu putea deține conducerea până la majorat. Toate cele trei memorii adresate împăratului datate 3 septembrie 1692⁸⁶, 3 ianuarie 1693⁸⁷ și 14 martie⁸⁸, prin care se solicita confirmarea lui Apafi II, au rămas fără răspuns. În aceste condiții, rezolvarea tuturor treburilor țării a rămas pe seama Guberniului, singurul organism capabil de a adopta decizii oficiale.

Inaugurarea Guberniului începe cronologic în primele zile ale anului 1692, când prerogativele Consiliului Princiar și de „status consilium”-ului instituit după stingerea din viață a lui Apafi I au fost preluate de noul guvern austriac. La 5 ianuarie 1692, împăratul Leopold a întărit, prin semnătură, configurația conducerii superioare a Transilvaniei⁸⁹, în baza propunerilor făcute de Dieta cu un an înainte⁹⁰. Depunerea jurământului de credință a membrilor guberniului s-a făcut la Sibiu cu prilejul congregației nobiliare din primăvara anului respectiv⁹¹, prilej cu care au fost investite următoarele persoane: Gheorghe Bánffi, în postul de guvernator, Ioan Haller, vistiernic, Nicolae Bethlen, cancelar, Grigore Bethlen, general al armatelor transilvănene, Alexă Bethlen, șeful dietei, Ștefan Nalaczi, Ștefan Gyulafi, Ioan Șarosi, Samuel Keresztesi, Paul Nagy, Peter Alvinczi, Ștefan Apor, Mihai Torockzai, Valentin Frank, Richard Kerestély și Samuel Konrad drept consilieri. Cu același prilej au fost preconizate atribuțiile pe care le avea guvernatorul⁹², ca și ceilalți funcționari⁹³. În ceea ce privește guvernatorul, în instrucțiuni se stipulau că trebuie să dovedească fidelitate față de împărat, să respecte le-

⁸⁶ Carolus Szász, *op. cit.*, p. 287—309.

⁸⁷ Carolus Szász, *op. cit.*, p. 309—323.

⁸⁸ Carolus Szász, *op. cit.*, p. 323—342.

⁸⁹ *Monum. comit.*, XXI, p. 72—73.

⁹⁰ *Monum. comit.*, XX, p. 446.

⁹¹ *Monum. comit.*, XXI, p. 75—92.

⁹² *Monum. comit.*, XXI, p. 78—80.

⁹³ *Monum. comit.*, XXI, p. 80—87.

⁸⁵ Carolus Szász, *op. cit.*, p. 118—129.

gile țării, stările, religiile recepte. El urma să întocmească informări periodice pentru suveran cu tot ceea ce se întâmpla în țară. În caz de război, avea datoria să colaboreze cu generalul transilvănean. Tot între obligațiile sale figura controlul asupra expedierii decretelor imperiale la nivelele inferioare, sarcină pentru care avea un secretar anume desemnat⁹⁴ din cadrul cancelariei și care urma să fie controlat. Răspunderile sale erau în esență extrem de generale, fapt care va conduce în viitor la nenumărate confuzii. Acestea au fost cu siguranță constatate și de factorii imperiului, căci într-un interval de timp foarte scurt (7 aprilie—20 mai), au fost emise nu mai puțin de 12 acte cu conținut politico-juridic major, ce completau prevederile anterioare⁹⁵.

Ca sediu al guvernului a fost fixat orașul Alba Iulia⁹⁶. În virtutea dispozițiilor primite, guvernatorul împreună cu generalul țării, cu cancelarul și tezaurarul Transilvaniei își aveau sediul în cetate, iar reuniunile aveau loc în fostul palat princiar⁹⁷. Odată cu izbucnirea răzcoalei rákócziene Guvernul s-a retras la Sibiu, oraș mai bine apărat decât Alba Iulia.

Cu toate că în concepția habsburgică instituția guvernamentală trebuia să suplinească atribuțiile consiliului intim și ale Dietei, în rândurile ei domnea un haos deplin. Această stare de delăsare totală a fost reflectată și într-un act din 1702 al guvernatorului Bánffy, trimis contelui Johann Friedrich von Seeau⁹⁸. Potrivit sursei, consiliul se reunea extrem de greu și cu mari întârzieri. Membrii săi erau interesați mai degrabă în rezolvarea intereselor proprii decât cele ale țării. Atitudinea din timpul ședințelor lăsa mult de dorit. Comportamentul consilierilor, nereseriozitatea de care dădeau dovadă, se repercuta și asupra indisciplinei funcționarilor de rang inferior. La agravarea stării de dezordine generală un rol de

seamă l-a avut și viața haotică a lui Bánffy⁹⁹.

La sfârșitul secolului al XVII-lea în funcționarea Guvernului survine o modificare. Întrucât în 1689 personalitățile proeminente ale conducerii (guvernator, cancelar, tezaurar) se aflau în delegație la Viena, consilierii rămași la fața locului au format un organ locțiitor (*Substitutum Gubernium*) cu menirea să conducă treburile țării până la reîntoarcerea factorilor de decizie. Această situație poate fi întâlnită și în perioadele următoare, Cancelarul Bethlen a întocmit chiar și o serie de instrucțiuni care vizau activitatea forului substituit. Potrivit acestora în lipsa guvernatorului și a cancelarului, actele oficiale ce nu sufereau amânare, trebuiau să fie semnate de secretarul cel mai în etate¹⁰⁰. În antetul scrisorilor se impunea precizarea „Ad mandatum Dominorum Consiliariorum praesentium“.

Legat de structura actelor, menționăm că adresele către guvern începeau cu titulatura „Excelsum Regium Incltyti Magni Principatus Transsilvaniae Gubernium“ sau, „Excelsum Consilium Regium Guberniale“¹⁰¹, în timp ce, cele către Tezaurariat sau Tabla Regală aveau numai formula de „Incltytus“. Autentificarea se făcea cu trei peceti potrivită reglementărilor din 1693¹⁰².

În timpul mișcării rákócziene, guvernul s-a retras la Sibiu, unde a continuat să funcționeze, dar sub autoritate militară. Numărul consilierilor s-a restrâns foarte mult prin trecerea unora din ei de partea rășcuților, dar și prin executarea altora (J. Sachs von Harteneck) sau prin încarcerarea lor (de exemplu, cancelarul Nicolae Bethlen). Ștefan Apor este unicul care a demisionat. În anul 1706 în activitate au rămas doar 3: Ștefan Haller, Samuel Konrad von Heydendorff și Petrus Weber¹⁰³. Restabilirea situației inițiale nu se putea face din cauza evenimentelor tulburi din Transilvania. Cir-

⁹⁴ *Monum. comit.*, XXI, p. 83.

⁹⁵ Rolf Kutschera, *op. cit.*, p. 145—146, în note.

⁹⁶ Carolus Szász, *op. cit.*, p. 455.

⁹⁷ Kövári László, *op. cit.*, VI, p. 33.

⁹⁸ *Deutsche Fundgruben der Geschichte Siebenbürgens*, II, Cluj, 1840, p. 285.

⁹⁹ Rolf Kutschera, *Guvernatorii Transilvaniei 1691—1774*, Sibiu, 1943, p. 13.

¹⁰⁰ Trocsányi Zsolt, *Habs. pol.*, p. 232.

¹⁰¹ Josepho Benkő, *Transilvania sive magnus Transsilvaniae principatus olim Dacia Mediterranea dictus*, II, Cluj, 1843, p. 15—16.

¹⁰² Carolus Szász, *op. cit.*, p. 454.

¹⁰³ Rolf Kutschera, *op. cit.*, p. 21.

cumstanțele s-au agravat prin stingerea din viață a guvernatorului Bánffy¹⁰⁴, punându-se astfel în pericol însuși existența guvernului. Gravitatea lucrurilor a fost realizată și de către împărat. La 10 august 1709, Iosif I emite un decret prin care instituie o Deputație (*Deputatio et Gubernium*) compusă din 16 persoane alese din cadrul celor patru religii recepte, conducerea acesteia a fost încredințată contelui catolic Ștefan Haller, iar după moartea acestuia (1710) lui Ștefan Wesselényi. De menționat faptul că nici unul dintre membrii în viață ai consiliului Guberniului n-a fost inclus în organismul provizoriu instituit. Deputația a dobândit din partea suveranului aceleași atribuții ca și Guberniul¹⁰⁶.

Restabilirea activității „de facto” a Guberniului s-a realizat abia după 1711. Dieta din noiembrie 1712 s-a reunit tocmai în scopul de a face nominalizări pentru postul de expediat. Rezultatele voturilor au fost expediate Cancelariei Aulice pentru a fi prezentate împăratului spre aprobare. La Viena personalul a intervenit masiv în lista celor desemnați, schimbându-se astfel verdictul stărilor. S-a procedat chiar și la introducerea unor persoane care lipseau în propunerile Dietei (Szentkereszti, Hosman)¹⁰⁷. În 1713 Carol III și-a dat consimțământul consiliului compus din 12 nume alcătuit din rândurile celor 4 religii recepte. În funcția de guvernator, în locul candidatului Dietei, Ștefan Wesselényi, s-a optat în favoarea lui Sigismund Kornis¹⁰⁸, care nici măcar nu figura pe tabelul înaintat suveranului, chiar și pe lista consilierilor în care era nominalizat ocupa doar poziția a 6-a¹⁰⁹.

Atribuțiile Guberniului în prima jumătate a secolului al XVIII-lea au fost de ordin administrativ și juridic. În schimb, în componența Guberniului apar noi membri, precum episcopul catolic al Transilvaniei, care nu figura până acum în ierarhiile centrale ale conducerii. Pre-

latul a fost fidel Vienei, un exponent al politicii habsburgice, mai ales că împăratul a reconstituit episcopatul catolic de la Alba Iulia și l-a investit cu o serie de drepturi¹¹⁰. Prin rescriptul imperial din 1721, se stabilea rangul episcopului în structura instituției guvernamentale. Acesta urma imediat după guvernator¹¹¹.

În deceniul doi al secolului al XVIII-lea Guberniul și-a mutat sediul. Din cauza epidemiei de ciumă care bântuia în sudul Transilvaniei în 1717, Kornis a dispus mutarea forului la Cluj¹¹², unde va funcționa până în anul 1731.

În urma schimbărilor din perioada anilor 1713—1714, componența Guberniului a fost urînătoarea: Sigismund Kornis, guvernator, Ștefan Wesselényi, liderul Dietei, Gheorghe Haller, Mihai Mikes, Samuel Konrad von Heydendorff, Andreas Teutsch, Samuel West, Andrei Szentkereszti, Samuel Biró, Mihai Simion consilierii¹¹³. Din enumerarea făcută lipsesc episcopul și tezaurarul. Până în 1735 se păstrează aceeași configurație cu mici excepții.

Sub aspectul funcționării sale, Guberniul, „activa în plen” în paralel cu Dieta ca în perioada precedentă. O înnoire apare după 1717 când împăratul solicită ca un număr de 6—7 consilieri să rămână în permanență la sediul său și în intervalul dintre sesiuni¹¹⁴. Răspunsul Guberniului, a fost negativ, motivându-se prin numărul restrâns al personalului, mulți fiind bătrâni și bolnavi¹¹⁵. La reședință rămăneau, în general, câte 2—3 persoane pentru soluționarea cazurilor ce nu sufereau amânare. Ideea permanenței mai multor consilieri în cadrul oficiului a încercat să fie impusă și de către Kornis, iar în 1727 din nou de către împărat¹¹⁶ cu aceleași rezultate ca cele anterioare.

La începutul deceniului patru, Guberniul se confruntă din nou cu o situație inedită care va duce în final la o formă de conducere interimară. În 1731 se stin-

¹⁰⁴ Wesselényi István, *Sanyarú világ. Napló 1703—1078*, II, București, 1983, p. 684.

¹⁰⁵ J. Benkő, *op. cit.*, p. 18.

¹⁰⁶ A. G. 25/1709.

¹⁰⁷ Trocsányi Zsolt, *Habs. pol.*, p. 318.

¹⁰⁸ Rolf Kutschera, *Landtag und Gubernium*, p. 217—220.

¹⁰⁹ Trocsányi Zsolt, *Habs. pol.*, p. 318.

¹¹⁰ Rolf Kutschera, *op. cit.*, p. 154.

¹¹¹ Trocsányi Zsolt, *Erd. lev.*, p. 152.

¹¹² Kövári László, *op. cit.*, p. 5.

¹¹³ Gál László, *Az erdélyi diaeták vegzeinek nyomdokai, és a Compilata Constitutio után költ articulusok kivonatja*, Cluj, 1837, p. 65.

¹¹⁴ A. G. 58/1717.

¹¹⁵ Trocsányi Zsolt, *Habs. pol.*, p. 324.

¹¹⁶ *Ibidem*.

ge din viață Sigismund Kornis. Generalul Francisc Anton Wallis primește ordin din partea Vienei să preia conducerea țării în mod provizoriu, acesta fiind numit cu titlul de președinte al guvernului¹¹⁷. El va conduce lucrările Dietei de la Sibiu din 1733 care avea drept scop alegerea unui nou guvernator. Ștefan Wesselényi a avut din nou câștig de cauză, el înfrunzind numărul cel mai mare de voturi. Cu toate acestea, împăratul nu a confirmat opțiunea stărilor, impunându-l la conducere pe catolicul Ștefan Haller (1734)¹¹⁸.

În scurta perioadă de timp cât a exercitat puterea, contele Wallis nu s-a remarcat prin acțiuni deosebite; poate doar printr-o atenție mai mare acordată catolicilor transilvăneni¹¹⁹.

Tezaurariatul

Tezaurariatul a fost un organism administrativ important încă în epoca principatului. El s-a perpetuat în timpul habsburgilor, fiind în atenția proiectelor de reorganizare din anii 1692—1693¹²⁰.

În primul deceniu al stăpânirii austriece nu s-a trecut la o restructurare temeinică a instituției, schimbările vizând doar persoana vistiernicului și cooptarea acestuia în consiliul gubernial. Lipsa de prefaceri radicale se justifică acum prin situația de război ce domnea în imperiu până la pacea de la Karlowitz (1699) și faptul că bunurile tezaurariale erau arendate¹²¹.

Un prim interes al curții vieneze pentru problemele tezaurariatului îl aflăm în instrucțiunile din 1693 care rămân însă mai mult formale, întrucât aspecte concrete nu ridică¹²².

Date ceva mai precise conțin instrucțiunile din 11 martie 1696 care se referă la o mai bună valorificare a veniturilor țării¹²³. În epoca principatului, câștigurile vistierniei proveneau de la patru ra-

muri: 1) exploatarea minelor și a sării; 2) vămile (tricesima); 3) domeniile fiscale; 4) perceperea dijmelor¹²⁴. Dispozițiile din 1696 făceau referire la aceste beneficii. Același act conține în termeni precizi subordonarea tezaurariatului transilvănean Camerei Aulice, căreia trebuiau să-i trimită informații periodice. Astfel se crea o situație interesantă; vistiernicul era un membru marcant al Guberniului, dar acesta nu avea nici o posibilitate de control asupra lui. Oricum, aspectele legate de prima etapă de reorganizare nu pot fi urmărite decât parțial, din cauza datelor lacunare¹²⁵.

În anul 1699, Camera Austriacă a trimis în Transilvania o comisie (*Comissio Cameratica*) sub conducerea lui Ludwig Albert Thavonath, cu misiunea de a evalua veniturile țării, și de a face propuneri pentru îmbunătățirea lor¹²⁶. În urma raportului prezentat, Leopold I va trece la restructurarea oficiului: a desființat funcțiile considerate inutile, a îndepărtat persoanele care nu corespundeau pretențiilor sale numind venetici în locul lor sosiți din diferite părți ale imperiului. Prin aceasta se încălca textul Diplomei cu privire la numirea elementelor locale în demnități. Reorganizarea aviza și funcția vistiernicului. Prin rescriptul din 15 ianuarie 1700 se anula atribuțiile lui Apor, iar personalul vistierniei era așezat sub tutela comisiei.

După anul 1700 sarcinile lui Thavonath au fost preluate de Johann Friedrich Seeau și apoi de J. Ehrenreich Seeau. Indicațiile primite de aceștia nu diferă față de cele ale predecesorilor lor. La 6 decembrie 1700, printr-o instrucțiune soșită de la Viena împăratul atenționa pe J. Friedrich Seeau în legătură cu atitudinea pe care acesta trebuia să o aibă față de Apor care și-a dat între timp demisia nemaiașteptând actul oficial imperial de demitere¹²⁷. În noile condiții, suveranul căuta o soluție convenabilă Vienei. Rezolvarea o găsește prin însărcinarea lui Samuel Kalnoki, cancelarul aulic, care din cauza evenimentelor din Tran-

¹¹⁷ Rolf Kutschera, *Guvernatorii Transilvaniei*, p. 31.

¹¹⁸ Idem, *Landtag und Gubernium*, p. 220—221.

¹¹⁹ Idem, *Guvernatorii Transilvaniei*, p. 33.

¹²⁰ A. G. 2/1692.

¹²¹ Trocsányi Zsolt, *Habs. pol.*, p. 242.

¹²² Carolus Szász, *op. cit.*, p. 434—439.

¹²³ Carolus Szász, *op. cit.*, p. 326—327.

¹²⁴ Rolf Kutschera, *Landtag und Gubernium*, p. 198.

¹²⁵ Trocsányi Zsolt, *Habs. pol.*, p. 250.

¹²⁶ Idem, *Erd. lev.*, p. 471—472.

¹²⁷ Idem, *Habs. pol.*, p. 258.

silvania n-a putut însă să ocupe funcția. Demnitatea va rămâne astfel vacantă până în anul 1742.

În 1706 Curtea opina pentru o reorganizare a tezaurariatului în forma sa inițială¹²⁸, problema rămânând doar în fază de proiect.

Cu toate că organizatoric depindea de Camera Austriacă la începutul sec. al XVIII-lea, deciziile din cadrul oficiului nu puteau fi luate fără consultarea prealabilă a comandantului militar habsburgic transilvănean. Acest control va fi frecvent și după anul 1711.

Restructurările administrative din 1713—14, au vizat și instituția tezaurarială, însă nici aceste planuri n-au avut mai mulți sorți de izbândă, la fel ca cele anterioare¹²⁹. Desemnat în funcție încă

din 1708, Ignaz Haan va rămâne liderul visteriei (*Oberprouiandt-commissarius*) pe mai departe.

Până în epoca Mariei Tereza a existat încă o încercare de reînnoire a forului. În anul 1721 împăratul trimite un set de instrucțiuni pe adresa vistiernicului, în care erau cuprinse recentele puncte de vedere privind formarea tezaurariatului¹³⁰. Acestea păstrau dubla subordonare față de Cameră și comandamentul militar austriac transilvănean; în problemele monetare rămăneau valabile dispozițiile generale din imperiu. Tot acum se conturau și noile denumiri pe care vistiernicii urmau să le poarte; *cameralis repraesentans* (1721) sau *cameralis director* (1722)¹³¹. Reformismul terezian găsește tezaurariatul numai în faza sa de intenții.

DAS VERWALTEN DES SIEBENBÜRGISCHEN FÜRSTENTUMS IN DER ERSTEN HÄLFTE DES XVIII-JAHRHUNDERT

Zusammenfassung

Als die Österreicher ins Land einrückten, begannen in kurzer Zeit Verhandlungen zwischen den kaiserlichen Generalen und Vertretern vom Fürst Apafi. Der Lauf der Verhandlungen schwankte je nach der Lage auf dem serbischen Feldzug. Die Siebenbürger versuchten, die Einquartierung der kaiserlichen Truppen in den Städten zu verhindern, aber ohne Erfolg. Als der Sieg der Habsburger klar

wurde, blieb die kaiserliche Anerkennung der Landesverfassung das einzige Ziel, das von der hiesigen Diplomatie zu verfolgen war.

Weiterhin werden die Funktionen der Landessinstitutionen ausführlich beschrieben wie es folgt:

1. Die siebenbürgische Hofkanzlei
2. Das Gubernium
3. Die Schatzkammer

¹²⁸ Idem, *Erd. lev.*, p. 473.

¹²⁹ *A magyarországi és erdélyi központi kormányzások szervezésének és működésének története (1526—1867)*, Vázlat, Budapest, 1959, p. 109.

¹³⁰ Trocsányi Zolt, *Erd. lev.*, p. 473.

¹³¹ Ember Győző, *op. cit.*, p. 77.